

Katarzyna Nanowska

Kompetencje profesjonalne kuratorów sądowych dla dorosłych wobec zmieniającej się rzeczywistości prawnej w perspektywie specjalizacji zawodowej

Edukacja Humanistyczna nr 2 (35) , 135-146

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Katarzyna Nanowska
Dolnośląska Szkoła Wyższa
we Wrocławiu

KOMPETENCJE PROFESJONALNE KURATORÓW SĄDOWYCH DLA DOROSŁYCH WOBEC ZMIENIAJĄCEJ SIĘ RZECZYWISTOŚCI PRAWNEJ W PERSPEKTYWIE SPECJALIZACJI ZAWODOWEJ

Kuratorzy sądowi dla dorosłych, zgodnie z obowiązującymi przepisami, realizują zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonywaniem orzeczeń sądu oraz innymi czynnościami wskazanymi w przepisach szczególnych. Obowiązki wykonują na terenie zespołów kuratorskiej służby sądowej oraz w terenie, czyli w środowisku życiowym swoich podopiecznych. Różnorodność podejmowanych zadań, wymagana ich terminowość oraz fakt, że podopieczni kuratorów sądowych to osoby z różnych obszarów problemowych, powodują, że od kuratorów sądowych wymaga się szerokiej wiedzy oraz specjalistycznych umiejętności.

Zmiany w przepisach prawnych oraz systemie orzekania i wykonywania kar kryminalnych stawiają przez kuratorami sądowymi ciągle nowe wyzwania, celowe zatem wydaje się dokonanie teoretycznej analizy obszaru kompetencji profesjonalnych tej grupy zawodowej wobec zmieniającej się rzeczywistości prawnej. Z uwagi na dostrzegane przeze mnie problemy, występujące w różnych aspektach funkcjonowania kuratorskiej służby wykonującej orzeczenia w sprawach karnych, powyższe zagadnienie przedstawię w perspektywie kompetencji profesjonalnych oraz specjalizacji zawodowej.

1. Wybrane teorie kompetencji profesjonalnych

Model profesjonalny i osobowościowy dobrego nauczyciela wychowawcy zbudowała twórczyni polskiej pedagogiki specjalnej M. Grzegorzewska. Autorka, nie różnicując osoby nauczyciela, wychowawcy i pedagoga specjalnego, za cechy niezbędne uznawała dobroć, miłość, życzliwość, troskę, poczucie odpowiedzialności, potrzebę niesienia pomocy i skuteczność¹. Potrzeba takiego różnicowania znajduje swój wyraz w poglądach H. Borzysz-

¹ Cz. Kosakowski, *Węzłowe problemy pedagogiki specjalnej*, Toruń 2003, s. 27–28.

kowskiej, która poza cechami właściwymi dla pedagoga wychowawcy wymienia inne niezbędne jej zdaniem u pedagoga specjalnego kompetencje, takie jak: duża wnikliwość i dociekliwość poznania, optymizm pedagogiczny, umiejętność nawiązywania kontaktu z drugim człowiekiem oraz zrozumienie istoty indywidualności podmiotu wychowania².

Podjęmowana przez różnych autorów problematyka kompetencji dotyczy wykonywania zawodu nauczyciela bądź pedagoga. Przyjmując założenie, że kurator sądowy wywiera na swoich podopiecznych osobisty wpływ, przytaczane teorie odnoszą do przedstawicieli tej grupy zawodowej, stawiając niejako znak równości między reprezentantami tych zawodów w kontekście podejmowanych działań wobec osób powierzanych ich pieczy.

Posiadanie określonych kompetencji uważane jest za konieczny warunek prawidłowego funkcjonowania w rolach zawodowych, co prowadzi do powstawania różnych klasyfikacji. Autorka jednej z nich, M. Nowak-Dziemianowicz, stwierdza, że każdy nauczyciel powinien posiadać wiedzę o otaczającym świecie, o sobie samym i swoich relacjach ze światem³. Nieco odmiennie na ten problem patrzy A. Przeclawska, która określa sześć grup umiejętności ułatwiających realizację zadań wychowawczych niezbędnych pedagogom specjalnym: umiejętność myślenia kategoriami pedagogicznymi i dostrzegania problemów pedagogicznych, umiejętność rozpoznawania sytuacji wychowawczych z przewidywaniem potencjalnych możliwości ich rozwoju i skutków, umiejętność nawiązywania kontaktów z drugim człowiekiem, umiejętność organizowania zespołów ludzkich, przekazywania posiadanej wiedzy i wreszcie umiejętności praktyczne ułatwiające organizowanie działalności wychowawczej⁴.

R. Kwaśnica, pisząc o kompetencjach nauczyciela, twierdzi, że przygotowanie do zawodów pedagogicznych należy traktować całościowo i procesualnie, gdyż nauczyciel wywiera wpływ na podopiecznego nie tylko za pośrednictwem świadomie stosowanych środków, ale także poprzez swój sposób bycia i to, jakim jest człowiekiem. Od tego, czy kurator stworzy opartą na zaufaniu relację z podopiecznym, w dużym stopniu zależy zaangażowanie tego ostatniego w proces resocjalizacji, chęć wykonywania nakładanych przez kuratora zobowiązań, a w efekcie przebieg dozoru. Autor, opierając się na koncepcji dwóch racjonalności, wyznacza dwa podstawowe obszary wiedzy stanowiące podwaliny kompetencji pedagoga: wiedzę praktyczno-moralną i techniczną⁵.

W kontekście realizacji osobistych i zawodowych celów istotne jest to, jak człowiek ocenia samego siebie. Kuratorzy poprzez charakter wykonywanych zadań niewątpliwie wpisują się w nurt pracy pedagogów specjalnych. Jeżeli przyjmiemy założenie, że samoocena kompetencji zawodowych stanowi regulator działań jednostki⁶, celowe wydaje się przywołanie wyników przeprowadzonych przez A. Karłyk-Ćwik badań dotyczących sa-

² H. Borzyszkowska, *O powinnościach pedagoga specjalnego*, „Kultura i edukacja” 1993, nr 1.

³ M. Nowak-Dziemianowicz, *Wiedza i kompetencje nauczyciela w świetle teorii pedagogicznych*, [w:] *Kompetencje zawodowe nauczycieli i jakość kształcenia w dobie przemian edukacyjnych*, red. R. Gmoch, A. Krasnodębska, Opole 2005, s. 61.

⁴ A. Przeclawska, *Pedagog – kim ma być, jak go kształcić. Propozycja do dyskusji*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1994, nr 1, s. 41.

⁵ R. Kwaśnica, *O pomaganiu nauczycielowi – alternatywa komunikacyjna*, Wrocław 1994, s. 9.

⁶ K. Polak, *Kształtowanie kompetencji kluczowych w nauczaniu*, Warszawa 1999, s. 62–63.

mooceny kompetencji zawodowych pedagogów specjalnych, które wykazały, że osoby badane dość wysoko oceniały poziom własnych kompetencji zawodowych, szczególnie w zakresie tworzenia atmosfery akceptacji i życzliwości, kontrolowania zachowań podopiecznych oraz ich empatycznego rozumienia⁷.

Z kolei z badań przeprowadzonych na grupie kuratorów sądowych przez M. Heinego wynika, że badani kuratorzy najwyżej oceniali swoje kompetencje w zakresie przyjmowania i dawania informacji zwrotnych, w zakresie rozumienia siebie, podopiecznego i wzajemnych relacji. Na średnim poziomie badane osoby oceniały swoje kompetencje w obszarze rozumienia własnych działań oraz nadawania im sensu, natomiast na niskim – umiejętności tworzenia atmosfery akceptacji i życzliwości oraz refleksji nad moralno-prawną zasadnością własnych działań⁸.

Heine w badaniach sondażowych przeprowadzonych wśród absolwentów pedagogiki specjalnej na kierunku resocjalizacja wskazuje, że jedynie 30% ankietowanych było zdecydowanie przekonanych o wystarczającym poziomie własnych kompetencji zawodowych w zakresie dostrzegania w analizowanej rzeczywistości problemu pedagogicznego i umiejętności, 40% określiło te kompetencje na poziomie przeciętnym, a 30% na poziomie niskim. Jednocześnie 30% badanych na poziomie niskim oceniło swoje kompetencje związane z organizacją działań wychowawczych i doбором odpowiednich metod działania⁹.

Przytoczone wyniki badań wskazują na odczuwane przez pedagogów specjalnych deficyty w różnych obszarach kompetencji. Nie wszyscy czują się tak samo przygotowani do wykonywania obowiązków wynikających z pełnionych funkcji, tymczasem nowe uregulowania prawne wymuszają na przedstawicielach tej grupy zawodowej realizację nowych zadań. Zmienia się charakter prowadzonych spraw, zwiększa się liczba wykonywanych w ramach stosunku pracy czynności, co skłania do poszukiwania nowych rozwiązań metodologicznych i organizacyjnych.

2. Kuratorska służba sądowa wobec nowych realiów karania

Wszystkie rodzaje kar, które spotykamy w społeczeństwie, są ujemnymi reakcjami społecznymi na postępowanie jednostki, co oznacza, że powinny zawierać pewną dolegliwość dla ukaranego¹⁰. Szczególnie miejsce zajmuje regulowana w prawie karnym kara kryminalna, która jest najostrzejszym środkiem przymusu państwowego stosowanym w walce z popełnianiem przestępstw.

⁷ A. Karłyk-Ćwik, *Kompetencje zawodowe pedagogów w pracy z nieletnimi agresorami*, Toruń 2009.

⁸ M. Heine, *Funkcjonowanie kurateli sądowej w nowych realiach normatywnych*, [w:] *Resocjalizacja – ciągłość i zmiana*, red. M. Konopczyński, B.M. Nowak, Warszawa 2008, s. 125–126.

⁹ M. Heine, *Kompetencje zawodowe a efektywność resocjalizacji penitencjarnej*, [w:] *Blaski i cienie współczesnej przestrzeni penitencjarnej. Człowiek a system*, red. M. Stępiak, Kalisz 2014, s. 237.

¹⁰ W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1989.

Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r.¹¹ zmienia w sposób istotny przepisy dotyczące orzekania kar, zwiększając możliwości sądu w kwestii orzekania kar nieizolacyjnych. Jej podstawowym celem jest modyfikacja zasad wymierzania kar w sposób prowadzący do obniżenia liczby skazanych przebywających w zakładach karnych. Przy dość niskiej skali przestępczości Polska jest krajem o bardzo wysokim współczynniku prizonizacji, zatem podstawowym celem liczącej ponad sto stron nowelizacji miało być doprowadzenie do częstszego stosowania kary ograniczenia wolności oraz grzywny, przy jednoczesnym zmniejszeniu orzekania kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania (ten rodzaj kary przed nowelizacją był orzekany w Polsce w około 60% przypadków).

Zgodnie z art. 37a k.k., jeżeli ustawa przewiduje zagrożenie karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 8 lat, można zamiast tej kary orzec grzywnę albo karę ograniczenia wolności, o której mowa w art. 34 §1a pkt. 1, 2 lub 4. Powyższy przepis daje sądowi uprawnienie do orzekania kary ograniczenia wolności w przypadku przestępstw, za które poprzednio obligatoryjne było orzeczenie kary pozbawienia wolności. Wspomniana zmiana w orzecznictwie spowodowała zwiększenie wpływu do zespołów kuratorskich spraw dotyczących wykonania kary ograniczenia wolności. Często są to kary długoterminowe, wymagające od kuratorów dużego nakładu pracy i podejmowania wielu różnorodnych czynności.

Rozporządzenie z dnia 13 czerwca 2016 r. nakłada na kuratorów sądowych dodatkowe obowiązki związane z organizowaniem oraz kontrolowaniem wykonania kary ograniczenia wolności¹². Zgodnie z §27 pkt. 3 rozdz. 3 kurator kontroluje przestrzeganie przez wyznaczone podmioty ustalonych zasad organizacji pracy skazanych i wypełnianie innych obowiązków z tytułu wykonywania kary ograniczenia wolności, w szczególności przez wizyty w wybranych miejscach pracy skazanych, co najmniej raz w miesiącu w każdym podmiocie.

Jak wynika z art. 69 §1 k.k., warunkowo zawieszona może zostać kara pozbawienia wolności orzeczona w wymiarze nieprzekraczającym roku (dwóch lat przed nowelizacją ustawy), jeżeli winny w czasie popełnienia czynu nie był skazany na karę pozbawienia wolności, również z warunkowym zawieszeniem wykonania; powoduje to, że wobec zdecydowanie mniejszej liczby skazanych orzekany jest obecnie dozór kuratorski.

Zmienia się charakter prowadzonych przez kuratorów spraw. Znacznie rzadziej sądy orzekają karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania oraz dozorem kuratora, jednak przy mniejszej liczbie dozorów kuratorzy, z uwagi na obowiązki nałożone przez nowe przepisy, mają znacznie więcej pracy niż przed ich wprowadzeniem. Częściej orzekana jest, również długoterminowa, kara ograniczenia wolności. Na podsta-

¹¹ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw obowiązująca od dnia 1 lipca 2015 r. (Dz.U. 2016, poz. 396).

¹² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016, poz. 969).

wie przepisów stanowiących przez ustawę z dnia 7 września 2007 r.¹³ kuratorzy zawodowi wykonują również obowiązki związane z realizacją kary pozbawienia wolności w formie dozoru elektronicznego.

3. Specjalizacja profesjonalna kurateli dla dorosłych

Nakładanie na kuratorów sądowych kolejnych zadań, przy jednoczesnym braku nowych etatów, prowadzi do nadmiernego przeciążenia pracą oraz, co potwierdzają przeprowadzone przez Ł. Wirkusa badania, w korelacji z innymi negatywnymi zjawiskami towarzyszącymi wykonywaniu zawodu sprawia, że kuratorzy sądowi w sposób dotkliwy doświadczają stresu zawodowego. Wydaje się, że coraz większy problem stanowi brak specjalizacji w zakresie pracy ze skazanymi o szczególnych potrzebach, jak na przykład osoby uzależnione od środków psychoaktywnych, z zaburzeniami psychicznymi lub zaburzeniami preferencji seksualnych¹⁴. B. Pastwa-Wojciechowska wskazuje na trudności dotyczące aspektu diagnostycznego, prawnego oraz stopnia kompetencji w kontekście skuteczności oddziaływań resocjalizacyjno-terapeutycznych wobec osób przejawiających specyficzne symptomy zachowania oraz z zaburzeniami osobowości. Skuteczność interwencji w takich przypadkach zależy od posiadanych przez kuratora kompetencji w obszarze trafnej diagnozy odnośnie etiologii obserwowanych cech skazanego oraz umiejętności stworzenia planu pracy adekwatnego do jego potrzeb życiowych. Tymczasem wielu kuratorów mówi o odczuwanych niedostatkach wiedzy w zakresie diagnozy pedagogicznej¹⁵.

Reguły 38 i 39 Zalecenia Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Dotyczących Sankcji i Środków Alternatywnych wskazują, że praca ze skazanymi jest trudna i wymaga określonej wiedzy, umiejętności oraz doświadczenia¹⁶. Kuratorzy zawodowi to osoby o różnych cechach osobowościowych, różnorodnych doświadczeniach osobistych i zawodowych oraz niejednolitym poziomie kompetencji profesjonalnych. Nasuwa się zatem pytanie o możliwości najbardziej efektywnego wykorzystania ich potencjału – przy jednoczesnej trosce o atmosferę pracy w zespołach kuratorskich – oraz stworzenia warunków do osiągnięcia przez kuratorów satysfakcji z wykonywanych zadań.

Jak wynika ze stanowiska Departamentu Wykonania Orzeczeń i Probacji, przez specjalizację należy rozumieć wykształcenie przez konkretnych członków zespołu kuratorskiej służby sądowej szczególnych umiejętności oraz biegłości w wykonywaniu spraw określonego typu (na przykład dozorów wobec sprawców przemocy, osób uzależnionych od sub-

¹³ Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (Dz.U. 2007 nr 191, poz. 1366).

¹⁴ Ł. Wirkus, *Stres w pracy kuratora sądowego. Studium teoretyczno-empiryczne*, Kraków 2015, s. 159.

¹⁵ B. Pastwa-Wojciechowska, *Znaczenie diagnozy psychopatii w opiniowaniu psychologiczno-penitencjarnym*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, red. W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Kalisz 2008, s. 589.

¹⁶ Rada Europy, *Zalecenie nr R (92)16 Komitetu Rady Ministrów skierowane do państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dotyczących sankcji i środków alternatywnych przyjęte przez Komitet Ministrów z dnia 19 października 1992 r. na 482 spotkaniu zastępców ministrów*, 1992, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73, s. 330.

stancji psychoaktywnych) lub określonej kategorii spraw (na przykład kar ograniczenia wolności).

Przeprowadzone przeze mnie badania, polegające na pozyskaniu od kuratorów okręgowych poszczególnych okręgów sądowych danych dotyczących wdrażania specjalizacji profesjonalnej w zespołach kuratorskich, ujawniły niejednolite podejście do interpretacji przepisów. W badaniach wzięło udział dwudziestu kuratorów okręgowych lub ich zastępców z obszaru właściwości wszystkich sądów apelacyjnych. Jako narzędzie badawcze zastosowano wywiad (rozmowę) z pytaniami otwartymi, które zmierzały do uzyskania odpowiedzi na następujące tematy:

1. W jaki sposób w poszczególnych okręgach jest realizowana specjalizacja profesjonalna kuratorskiej służby sądowej?
2. Czy kuratorzy okręgowi widzą potrzebę wprowadzania specjalizacji zawodowej?
3. Jakie trudności wiążą się z wdrażaniem specjalizacji zawodowej w zespołach kuratorskich?

Przepisy regulujące kwestie organizacyjne funkcjonowania kuratorskiej służby sądowej w sposób jednoznaczny nie doprecyzowują niektórych problemów, na przykład delegowania przez kierowników zespołów kuratorskich zadań poszczególnym kuratorom, co powoduje, że w różnych zespołach, niekiedy w obszarze jednego okręgu, kuratorzy zawodowi są nierównomiernie obciążani pracą.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r.¹⁷ wskazuje, że:

- § 2. 1. Kierownik zespołu kuratorskiej służby sądowej rozdziela sprawy dotyczące dozoru, mając na uwadze skuteczność i efektywność pracy zespołu oraz równomierne obciążenie pracą kuratorów sądowych.
2. Rozdziału spraw dokonuje się według podziału terytorialnego obszaru właściwości zespołu lub niezależnie od podziału terytorialnego, biorąc pod uwagę typ dozoru i specjalizację.

Rozporządzenie dopuszcza dwa równorzędne sposoby podziału spraw dozorowych: w oparciu o kryterium podziału terytorialnego obszaru właściwości zespołu lub w oparciu o kryterium specjalizacyjne uwzględniające typ dozoru, specjalizację zadań, wykształcenie, predyspozycje, umiejętności oraz przeszkolenie poszczególnych kuratorów sądowych.

Podobnie w kwestii wykonywania kary ograniczenia wolności i pracy społecznie użytecznej z treści rozdziału drugiego wynika, że:

- § 24. 1. Kierownik zespołu rozdziela sprawy związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności i powierza te sprawy kuratorowi zawodowemu, którego predyspozycje, wykształcenie, umiejętności i przeszkolenie zapewnią skuteczne i efektywne ich prowadzenie.
2. W szczególnych przypadkach, z uwagi na charakter obszaru właściwości zespołu, kierownik zespołu może powierzyć sprawy związane z wykonywaniem

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r., op. cit.

kary ograniczenia wolności innym kuratorom zawodowym według podziału terytorialnego.

Powyższe przepisy przekazują kierownikom zespołów kuratorskiej służby sądowej uprawnienia do organizowania pracy kuratorów dla dorosłych w sposób racjonalny, z uwzględnieniem możliwości wykorzystania kompetencji poszczególnych członków zespołu. Przepis nie precyzuje tego, w jaki sposób kierownicy powinni delegować zadania na kuratorów zawodowych, daje im jednak możliwość wypracowywania indywidualnych rozwiązań, również w zakresie tworzenia specjalizacji zawodowej.

Kryterium specjalizacyjne, czyli wykształcenie, predyspozycje, umiejętności i przeszkolenie mają charakter wiodący, a kryterium podziału terytorialnego – charakter pomocniczy. Z przytoczonych przepisów można zatem wnioskować, że wprowadzanie specjalizacji jest zjawiskiem pożądanym oraz całkowicie dopuszczalnym z punktu widzenia organizacji zespołu, a w przypadku spraw dotyczących kary ograniczenia wolności ma charakter względnie obligatoryjny.

Przeprowadzone badanie wykazało, że w trzech z objętych badaniem okręgów sądowych istnieje specjalizacja dotycząca kary ograniczenia wolności, jednak z uwagi na brak określających sposób jej funkcjonowania regulacji prawnych odbywa się to na różnych zasadach. W czterech przypadkach podejmowano próby wdrożenia specjalizacji, ale z różnych względów wycofano się z tego przedsięwzięcia. W pozostałych trzynastu okręgach nie jest prowadzona specjalizacja profesjonalna dotycząca kary ograniczenia wolności.

Kuratorzy zawodowi mają wszelkie kompetencje uprawniające do oddziaływania na środowisko społeczne i rodzinne skazanych podczas ich pobytu w jednostkach penitencjarnych. Wychowawcy więzienni doceniają wkład kuratorów w proces przygotowania skazanych do życia na wolności. Badania potwierdzają, że za jedno z najistotniejszych zadań wykonywanych przez nich na terenie zakładów karnych uznają udzielanie skazanym wsparcia w powrocie do społeczeństwa¹⁸.

Przeprowadzone przez A. Iwanowską badania aktowe czterdziestu skazanych przebywających w jednostkach penitencjarnych wykazały, że w opracowaniu programu wolnościowego najczęściej, obok samych skazanych, brali udział wychowawcy więzienni (ponad 42% przypadków). Nieco rzadziej (35% badanych spraw) w pracy nad programem uczestniczył skazany oraz kurator sądowy, przy czym zasada opracowywania programu wolnościowego przez kuratora i skazanego najczęściej miała miejsce w tych jednostkach penitencjarnych, gdzie kurator pełnił stałe dyżury¹⁹.

W zespołach kuratorskich sześciu z objętych badaniem okręgów sądowych wyznaczani są kuratorzy zawodowi do przygotowywania skazanych do wolności w trybie art. 164

¹⁸ G.B. Szczygieł, *Instytucja „kuratora penitencjarnego” w opinii skazanych, wychowawców i kuratorów zawodowych*, [w:] *Więziennictwo – nowe wyzwania*, red. B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępnia, Warszawa – Poznań – Kalisz 2001, s. 324–325; zob. także G.B. Szczygieł, *Próba oceny funkcjonowania instytucji kuratora penitencjarnego (opinie skazanych, wychowawców, kuratorów zawodowych)*, [w:] *ABC kuratora penitencjarnego (doświadczenia z pracy kuratorów zawodowych)*, Białystok 2000, s. 37.

¹⁹ A. Iwanowska, *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art.164 k.k.w.*, Warszawa 2013, s. 76.

k.k.w.²⁰ (należy podkreślić, że w obszarze działania niektórych sądów nie ma jednostek penitencjarnych). Przepis ten wskazuje, że skazanemu należy umożliwić kontakt z kuratorem sądowym lub podmiotami, których celem działania jest pomoc w społecznej readaptacji skazanych. Opracowanie programu wolnościowego, który zawiera diagnozę problemów, jakie mogą utrudnić skazanemu readaptację społeczną, postulowane sposoby przewycięzania przewidywanych trudności oraz określenie obowiązków skazanego, stanowi pierwszy etap w ułatwieniu mu powrotu do życia na wolności.

Można uznać, że przygotowywanie programów wolnościowych oraz pełnienie dyżurów na terenie jednostek penitencjarnych stanowi specjalizację zawodową. Osoby wyznaczone do tych zadań we wszystkich przypadkach prowadzą mniej dozorów własnych lub spraw dotyczących kary ograniczenia wolności, a do ich obowiązków należą cotygodniowe dyżury na terenie zakładów karnych oraz aresztów śledczych. Należy podkreślić, że w pięciu sądach okręgowych kuratorzy dobrowolnie zgłosili się do tej specjalizacji; jedynie w zespołach kuratorskich na obszarze właściwości jednego sądu okręgowego są to osoby, w których terenie działania znajdują się jednostki penitencjarne.

Kuratorzy okręgowi dostrzegają problemy związane z wprowadzaniem specjalizacji zawodowej w swoich okręgach sądowych. Najczęściej przywoływaną kwestią jest podział terenowy i wynikające z tego konsekwencje organizacyjne.

W niektórych zespołach kuratorskich funkcjonowała specjalizacja z prowadzenia kary ograniczenia wolności; do wykonywania obowiązków związanych z organizowaniem i kontrolowaniem wykonania tej kary wyznaczani byli konkretni kuratorzy zawodowi. Praktyka owa rodziła różne kontrowersje. Istotny problem stanowiła różnica w obciążeniu pomiędzy kuratorami wyznaczonymi do specjalizacji a tymi, którzy pracowali zgodnie z określonymi przez przepisy standardami obciążenia pracą, wskazującymi, że kurator zawodowy dla dorosłych powinien prowadzić od dwudziestu do trzydziestu pięciu dozorów własnych²¹. Tymczasem kuratorzy zajmujący się karą ograniczenia wolności w większości przypadków nie prowadzą dozorów (tylko w jednym okręgu sądowym spośród tych, w których jest lub była prowadzona powyższa specjalizacja, kuratorzy prowadzą dozory własne).

W tym miejscu warto przytoczyć stanowisko Departamentu Wykonania Orzeczeń i Probacji; zgodnie z nim wybór modelu organizacyjnego pracy zespołu powinien być ukierunkowany na zapewnienie jak największej sprawności i efektywności z jednoczesnym poszanowaniem zasady równomiernego obciążenia pracą wszystkich kuratorów zawodowych, która nie powinna być utożsamiana z koniecznością przydzielenia każdemu kuratorowi równej liczby spraw każdej kategorii, a równomierne obciążenie może być zapewnione w każdej konfiguracji przydziału spraw przy należyтым rozważeniu stopnia ich trudności oraz przewidywanego nakładu pracy kuratora.

²⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 nr 90, poz. 557).

²¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2003 r. w sprawie standardów obciążenia pracą kuratora zawodowego (Dz.U. 2003 nr 116, poz. 1100).

Różnice w obciążeniu pomiędzy kuratorami prowadzącymi sprawy dotyczące kary ograniczenia wolności w jednym z okręgów starano się niwelować poprzez wprowadzenie tak zwanego systemu numerkowego, polegającego na powierzaniu kolejnych wpływających do zespołów spraw kuratorowi, który ma ich najmniej. System okazał się nieracjonalny. Kuratorzy pracowali na tym samym terenie, czasami dwóch kuratorów prowadziło sprawy w jednym domu lub tej samej rodzinie, dlatego wycofano się z tego rozwiązania.

Nierówny podział spraw oraz wynikające z tego różnice w zakresie obowiązków w wielu sądach były przyczyną konfliktów między członkami zespołów. Taka organizacja pracy przez wielu kuratorów okręgowych wskazywana jest jako „niesprawiedliwa” i przyczyniająca się do złej atmosfery w środowisku pracy. Należy dodać, że kuratorzy okręgowi uznają panujące między członkami zespołów kuratorskich relacje za ważny czynnik, który wpływa na zadowolenie z pracy oraz efektywność podejmowanych działań.

Istotną kwestią jest fakt otrzymywania przez wszystkich kuratorów dodatku terenowego, podczas gdy kuratorzy zawodowi w specjalizacji kary ograniczenia wolności w wielu zespołach, do czasu rozporządzenia z dnia 13 czerwca 2016 r.²², w zasadzie nie wykonywali obowiązków w terenie, co powodowało niejednokrotnie poczucie niesprawiedliwości wśród pozostałych członków zespołu.

Kuratorzy okręgowi zgłaszali także problemy dotyczące wdrażania specjalizacji profesjonalnej w małych zespołach kuratorskich, w których, ze względu na niewielką liczbę kuratorów, trudno wyznaczyć osoby do prowadzenia jedynie określonego typu spraw.

W Polsce nie ma zbyt licznych doświadczeń w kwestii specjalizacji profesjonalnej kurateli sądowej, ale wielu kuratorów okręgowych widzi taką potrzebę, szczególnie odnośnie spraw trudnych, dotyczących osób uzależnionych i sprawców przemocy. W różnych zespołach stosowane są praktyki, które mają na celu wsparcie kuratorów zawodowych w szczególnie trudnych przypadkach. W jednym z zespołów kuratorskich wszyscy kuratorzy zawodowi mają możliwość współpracy z kuratorem społecznym, który jest specjalistą do spraw uzależnień. Wskazuje to na dostrzeżoną potrzebę w tym zakresie i chociaż jeden z kuratorów okręgowych wyraził pogląd, z którym trudno się nie zgodzić, że „kuratorzy to nie terapeuci i nie powinni odbierać im pracy”, wydaje się wskazane, aby sprawy szczególnie trudne były prowadzone przez osoby dysponujące w tym zakresie specjalistyczną wiedzą. W tym miejscu przywołać można, związane z tematem specjalizacji, kwestie dotyczące adekwatności kompetencji zawodowych kuratorów do powierzanych im zadań.

Kuratorzy okręgowi widzą zalety specjalizacji profesjonalnej w różnych sferach. Jedną z opinii, podkreślającą znaczenie wiedzy i doświadczenia, wskazuje, że „jeżeli zajmujemy się jednym, robimy to lepiej”. Zdaniem rozmówców przy doborze osób do określonych specjalizacji należałoby brać pod uwagę między innymi takie kompetencje, jak: podejście do ludzi, umiejętności komunikacyjne, umiejętność rozwiązywania problemów. Być może większa specjalizacja w ramach zadań wykonywanych przez kuratorów dla dorosłych pozwoliłaby zmniejszyć wśród przedstawicieli tej grupy zawodowej koszty zdrowotne, jakie wynikają z wykonywania zadań wymagających specjalistycznej wiedzy i kom-

²² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r., op. cit.

petencji, które nie wszyscy kuratorzy posiadają. Konkretnie działania, dla jednych trudne i wywołujące stres zawodowy, dla innych mogłyby stanowić sposób zapobiegania wypaleniu zawodowemu.

Specjalizacja profesjonalna stworzyłaby także nowe możliwości dla kuratorów w wieku przedemerytalnym, którzy w sytuacji mniejszej sprawności fizycznej mogliby wykonywać czynności na terenie zespołów kuratorskich. Organizacja służby kuratorskiej nie pozwala im na pracę jedynie za biurkiem, a tymczasem, z uwagi na duże doświadczenie zawodowe, mogliby oni stanowić ogromne wsparcie dla swoich młodszych kolegów. Warto zatem rozważyć możliwość zadbania o tych reprezentantów zawodu, którzy odchodzą, bo są zbyt chorzy lub mało sprawni, by chodzić po piętrach starych kamienic czy prowadzić samochody.

Uzyskane w ramach przeprowadzonego badania wyniki prowadzą do konkluzji, że wprowadzenie w szerszym zakresie specjalizacji profesjonalnej w polskiej kurateli wymagałoby rozwiązania kwestii organizacyjnych oraz finansowych, etatyzacji służby kuratorskiej oraz szerokich konsultacji dotyczących oczekiwań przedstawicieli tej grupy zawodowej.

Przeprowadzone badanie, z uwagi na jakościowy charakter, przedstawiło indywidualne opinie kuratorów okręgowych jako doświadczonych reprezentantów kuratorskiej służby sądowej, którzy odznaczają się wysokim poziomem kompetencji zawodowych. Wyniki mogą stanowić zatem punkt wyjścia do poszukiwania rozwiązań organizacyjnych i systemowych, które umożliwiłyby kuratorom sądowym większą efektywność oraz zadowolenie z wykonywanej pracy. Tematyka specjalizacji zawodowej kuratorów sądowych, w związku z wysokim poziomem odpowiedzialności związanej z wykonywaniem powierzonych zadań, wydaje się istotnym obszarem badawczym. Zagadnienie to nie było dotychczas przedmiotem dogłębnych analiz ani badań naukowych, może być zatem przyczynkiem do dyskusji nad praktycznymi rozwiązaniami problemów dotyczących funkcjonowania polskiej kurateli sądowej.

Bibliografia

- Borzyszkowska H., *O powinnościach pedagoga specjalnego*, „Kultura i edukacja” 1993, nr 1.
- Heine M., *Funkcjonowanie kurateli sądowej w nowych realiach normatywnych*, [w:] *Resocjalizacja – ciągłość i zmiana*, red. M. Konopczyński, B.M. Nowak, Warszawa 2008.
- Heine M., *Kompetencje zawodowe a efektywność resocjalizacji penitencjarnej*, [w:] *Blaski i cienie współczesnej przestrzeni penitencjarnej. Człowiek a system*, red. M. Stępniaś, Kalisz 2014.
- Iwanowska A., *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art.164 k.k.w.*, Warszawa 2013.
- Karłyk-Ćwik A., *Kompetencje zawodowe pedagogów w pracy z nieletnimi*, Toruń 2009.
- Kosakowski Cz., *Węzłowe problemy pedagogiki specjalnej*, Toruń 2003.
- Kwaśnica R., *O pomaganiu nauczycielowi – alternatywa komunikacyjna*, Wrocław 1994.

- Nowak-Dziemianowicz M., *Wiedza i kompetencje nauczyciela w świetle teorii pedagogicznych*, [w:] *Kompetencje zawodowe nauczycieli i jakość kształcenia w dobie przemian edukacyjnych*, red. R. Gmoch, A. Krasnodębska, Opole 2005.
- Pastwa-Wojciechowska B., *Znaczenie diagnozy psychopatii w opiniowaniu psychologiczno-penitencjarnym*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, red. W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak, Poznań – Gdańsk – Warszawa – Kalisz 2008.
- Polak K., *Kształtowanie kompetencji kluczowych w nauczaniu*, Warszawa 1999.
- Przeclawska A., *Pedagog – kim ma być, jak go kształcić. Propozycja do dyskusji*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1994, nr 1.
- Szczygieł G.B., *Instytucja „kuratora penitencjarnego” w opinii skazanych, wychowawców i kuratorów zawodowych*, [w:] *Więziennictwo – nowe wyzwania*, red. B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępiak, Warszawa – Poznań – Kalisz 2001.
- Szczygieł G.B., *Próba oceny funkcjonowania instytucji kuratora penitencjarnego (opinie skazanych, wychowawców, kuratorów zawodowych)*, [w:] *ABC kuratora penitencjarnego (doświadczenia z pracy kuratorów zawodowych)*, Białystok 2000.
- Świda W., *Prawo karne*, Warszawa 1989.
- Wirkus Ł., *Stres w pracy kuratora sądowego. Studium teoretyczno-empiryczne*, Kraków 2015.

Akty prawne

- Rada Europy, *Zalecenie nr R (92)16. Komitetu Rady Ministrów skierowane do państw członkowskich w sprawie europejskich reguł dotyczących sankcji i środków alternatywnych przyjęte przez Komitet Ministrów z dnia 19 października 1992 r. na 482 spotkaniu zastępców ministrów*, 1992, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2003 r. w sprawie standardów obciążenia pracą kuratora zawodowego (Dz.U. 2003 nr 116, poz. 1100).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016, poz. 969).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 nr 90, poz. 557).
- Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (Dz.U. 2007 nr 191, poz. 1366).
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw obowiązująca od dnia 1 lipca 2015 r. (Dz.U. 2016, poz. 396).

Katarzyna Nanowska

Kompetencje profesjonalne kuratorów sądowych dla dorosłych wobec zmieniającej się rzeczywistości prawnej w perspektywie specjalizacji zawodowej

Zmiany w przepisach prawnych oraz systemie orzekania i wykonywania kar kryminalnych przyczyniły się do ewolucji funkcjonowania kuratorskiej służby sądowej. Artykuł zawiera teoretyczną analizę obszaru kompetencji profesjonalnych tej grupy zawodowej w perspektywie specjalizacji zawodowej oraz przedstawia wyniki przeprowadzonych wśród kuratorów okręgowych badań, które dotyczą wprowadzania postulatu specjalizacji profesjonalnej w zespołach kuratorskich. Artykuł wskazuje na problemy, jakie występują w różnych aspektach funkcjonowania kuratorskiej służby wykonującej orzeczenia w sprawach karnych.

Słowa kluczowe: kurator sądowy, kompetencje, specjalizacja zawodowa.

Probation officer's competences in the light of the executive penal code changes in the prospect of the professional specialization

As a result of the executive penal code changes, the rules of duties performed by a professional probation officers were changed. The scope of their responsibilities and rights was defined, as well as new instruments of work were added. They help to improve effectiveness of probation officers' control functions but also requires special competences. The present study shows the difficulties in implementing the specialization in opinions of district probation officers. The present article is dedicated to this issues and shows the current position, role and challenges which the Polish probation meets and faces at various stages of a legal process, by placing in prospect of the professional specialization.

Keywords: probation officer, competences, professional specialization.

Translated by Katarzyna Nanowska